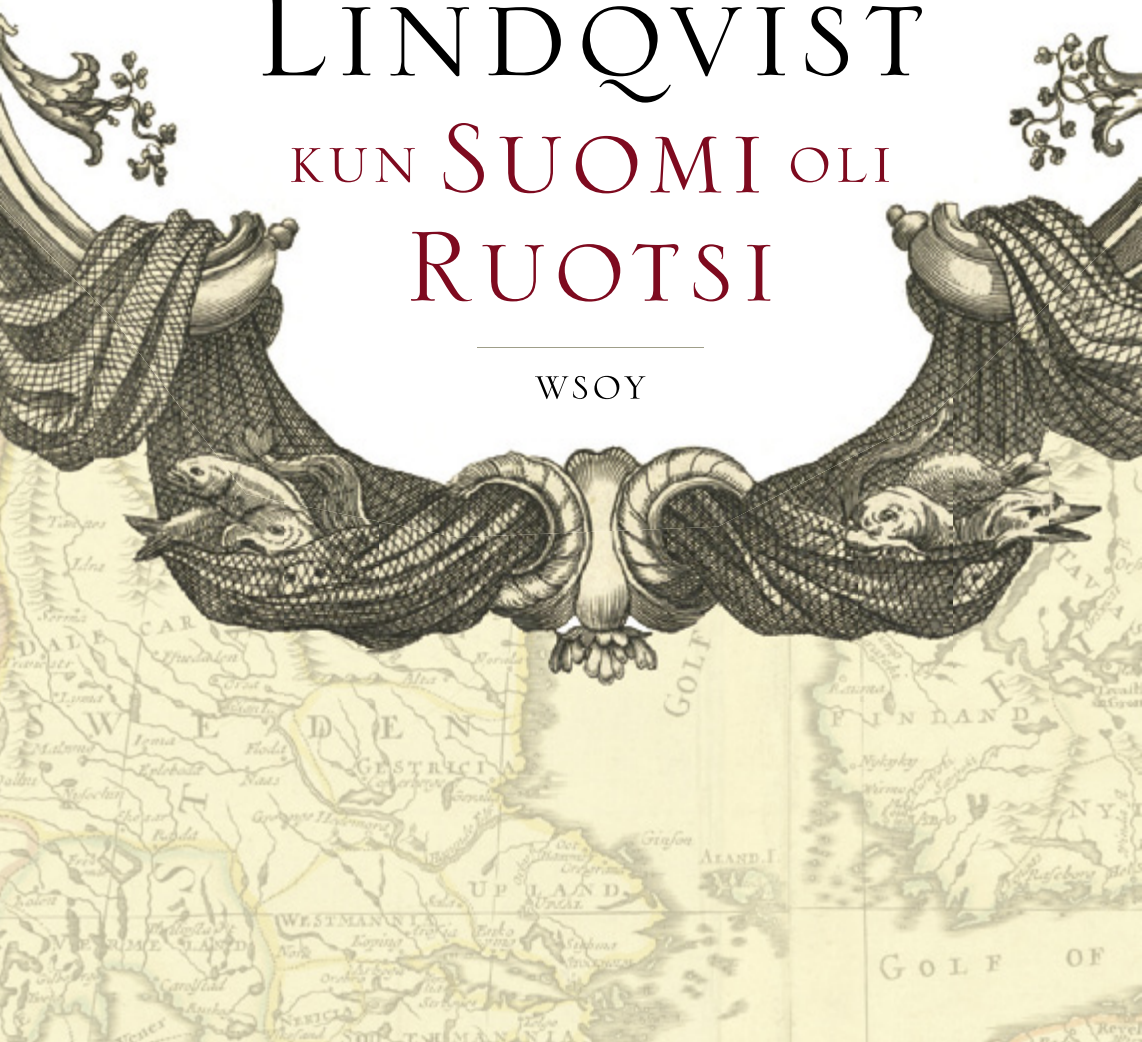

HERMAN
LINDQVIST
KUN SUOMI OLI
RUOTSI

WSOY

Herman
Lindqvist

Kun
Suomi oli
Ruotsi

VALTAKUNNAN HAJOTTAMISTA
EDELÄNEIDEN 700 VUODEN HISTORIA

SUOMENTANUT HEIKKI ESKELINEN

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

RUOTSINKIELINEN ALKUTEOS

När Finland var Sverige

COPYRIGHT © HERMAN LINDQVIST, 2013

FIRST PUBLISHED BY ALBERT BONNIERS FÖRLAG, STOCKHOLM, SWEDEN

PUBLISHED IN THE FINNISH LANGUAGE BY ARRANGEMENT

WITH BONNIER GROUP AGENCY, STOCKHOLM, SWEDEN

KARTAT © KERSTIN NORD

SUOMENKIELINEN LAITOS © HEIKKI ESKELINEN JA WSOY 2014

ISBN 978-951-0-40401-1

PAINETTU EU:SSA

*Sinulle, joka asut Ruotsissa,
Sinulle, joka asut Suomessa,
valtakunnassa, joka hajotettiin*

Kadoksiin jääneestä historiasta

Ruotsin ja Suomen pitkä yhteinen historia on askarruttanut minua melkein päi koko elämäni ajan. Olen syntynyt Tukholmassa, ja vanhempani ovat nyky-Ruotsin kansalaisia, »riikinruotsalaisia», mutta tulin Suomeen jo pikkulapsena. Isäni työskenteli vuosia Ruotsin Helsingin-suurlähetystössä, joten vartuin ruotsinkielisten suomalaisten keskuudessa. Palattuani Ruotsiin totesin, että maanmieheni saattoivat tietää enemmän Brasilian intiaaniheimoista tai kurdien vapaustaistelusta kuin ruotsinkielisestä Suomesta. Suuri osa Ruotsin väestöstä ei tunnu tietävän mitään siitä, että Suomi ja Ruotsi olivat yksi maa lähes kaksin verroin kauemmin kuin Skoone on kuulunut Ruotsille. Olen lähes 50 vuotta käynyt Don Quijoten taistelua useinkin hämmästyneitä maanmiehiäni vastaan. En silti luovu taistelusta. Toivon tämän kirjan olevan hyödyksi valistuskampanjassani.

Monet Suomessa minua opettaneet erinomaiset historianopettajat herättivät kiinnostukseni historiaan. Kymmenvuotiaasta saakka olen ahminut kaiken Ruotsin ja Suomen yhteistä historiaa koskevan tiedon, jonka olen saanut käsiini. Aiheesta on tullut aikaa myöten poliittisesti yhä tulenarempi. Arpisena sotakirjeenvaihtajana en ole koskaan pelännyt riitoja enkä taisteluja. Esitän kuitenkin lämpimät kiitokseni käsikirjoituksen sisältämien faktojen paikkansapitävyyden tarkastaneille ja arvokkaita näkökohtia ja huomautuksia esittäneille Åbo Akademin Pohjoismaiden historian professorille Nils Erik Villstrandille ja keski-ajan historiaan erityisesti perehtyneelle Malmön korkeakoulun historian dosentille Thomas Småbergille.

Tukholmassa toukokuussa 2013

HERMAN LINDQVIST

Sisällys

Alkusanat 7

1. Miten Ruotsista ja Suomesta tuli sama maa? 11
ENNEN KESKIAIKAA
2. Ristiretki, jota ei koskaan tehty 29
1100-LUKU
3. Itämaa kytkeytyy Mälarenin laaksoon 39
1200-LUVULTA VUOTEEN 1323
4. Kuinka Suomi sai ruotsalaisen väestönsä 60
1100-LUVULTA VUOTEEN 1350
5. Itämaa kukoistaa sodista ja rutosta
huolimatta ja siitä tulee Suomi 71
KESKIAIKA
6. Kalmarin unioni – Euroopan laajin valtakunta 88
7. Kustaa Eerikinpojasta tulee Kustaa Vaasa 116
1523–1560
8. Suomen herttuakunta 142
SEITSEMÄN RAUHAN, LAULUN JA MUSIIKIN VUOTTA –
SITTEN SOTAA JA KAAOSTA
9. Veljesvihaa, sotaa ja laajentumispolitiikkaa 160
10. Uskonsotaa ja sisällissotaa 182

11. Ruotsista tulee suurvalta 208
1600-LUKU
 12. Kreivin aika Suomessa 247
1637–1654
 13. Kadonnutta historiaa etsimässä 264
 14. Ruotsista tulee kuninkaan sotilasdiktatuuri
suomalaisten avulla 271
 15. Isoviha – Ruotsin suurvalta-aseman loppu 287
SODAT 1700–1721
 16. Suomalainen johtaa uutta Ruotsia 301
VAPAUDENAIKA 1718–1772
 17. Hattujen sodassa kaikki meni pieleen 319
PIKKUVIHA 1742–1743
 18. Ruotsin suurin ponnistus Suomen turvaamiseksi 338
1742–1771
 19. Kustaa III:n vallankumous alkoi Suomesta 354
1772
 20. Loistoa, nälkää ja sotaa Kustaan vuosina 368
1771–1792
 21. Suomalainen suurvisiiri Ruotsin johdossa 405
1792–1796
 22. Suomi ja Ruotsi eri teille 414
1796–1809
 23. Rauhassa syntyi kaksi Ruotsia 467
1809
- Henkilöhakemisto 473

I

Miten Ruotsista ja Suomesta tuli sama maa?

ENNEN KESKIAIKAA

Ruotsi ja Suomi olivat samaa maata lähes 700 vuotta, 1100-luvulta vuoteen 1809. Niinpä kaikki maan asukkaat olivat ruotsalaisia, puhuivatpa he sitten suomea, saamea tai saksaa. Valtakunnan kehittyessä ja vakiintuessa ja yhä useampien Mälarenin laakson pohjois-, etelä- ja itäpuolella sijaitsevien maakuntien liittyessä svealais-ten kuninkaan alaisuuteen kaikki ruotsalaiset saivat vähitellen samat oikeudet ja velvollisuudet. He taistelivat yhteisen lipun alla, josta 1600-luvulla kehittyi sinikeltainen valtakunnanlippu. He kuuluivat samaan kirkkoon, noudattivat samoja lakeja, kävivät samoja kouluja. Heitä hallitsivat sama kuningas ja samat valtiopäivät. Pääkaupunki Tukholma sijaitsi keskellä valtakuntaa.

Nuo 700 vuotta olivat sotien ja kiistojen aikaa. Ruotsi kävi tuona aikana kaikkiaan 120 sotaa. Niistä 23 oli sisällissotia, maakuntien sisäisiä tai niiden välisiä yhteenottoja. Tanskaa vastaan käytiin 34 sotaa, Novgorodia/Venäjää vastaan 33 ja Norjaa vastaan kaksi. Yhtään sotaa ei käyty Suomea vastaan, Suomihan oli samaa maata. Suomen maakunnissa leimattaneissa muutamissa paikallisissa kapinoissa ei koskaan ollut kyseessä suomalaisten kansallinen nousu ruotsalaisuutta vastaan. Riistetyt talonpojat kapinoivat monissa Euroopan ruhtinaskunnissa, ja Taalainmaan, Smoolannin, Pohjanmaan ja muiden maakuntien väki nousi esivaltaa vastaan kokiessaan sen epäoikeudenmukaiseksi, julmaksi ja ahneeksi. Vapausotia ei käyty. Sodittiin pikemminkin oikeudenmukaisuuden saavuttamiseksi.

Tämä historia alkaa 1100-luvun puolivälistä. Vuosisata oli kuohunnan ja väkivallan aikaa maissa, joiden nykyiset nimet ovat Ruotsi ja Suomi. Kukaan ei ollut vielä silloin kuullut nimeä Ruotsi (Sverige), sillä svealaisten kuninkaiden valtakunta oli pieni alue Mälarenin laakson ympärillä, eikä Suomi-nimistä maatakaan vielä ollut. Historiantutkijat arvioivat, että myöhemmin Suomeksi kehittyneellä alueella asui noin 10 000 ihmistä. He jakautuivat keskenään taisteleviin heimoihin, (varsinais)suomalaisiin, hämäläisiin eli tavasteihin ja karjalaisiin. He elivät pellon, metsän ja vesien tuotolla, ja ne tuottivat yhä runsaampaa satoa, sillä ilmasto oli koko Pohjois-Euroopassa muuttunut suotuisammaksi jo varsin pitkään. Sadot suurenivat, väestö kasvoi, monet lähtivät kauaksi kotoa etsimään uusia viljelysmaita.

Juuri tänä koko Pohjolan dynaamisen ja laajenevan kasvun aikana norjalaiset uudisasukkaat asettuivat Islantiin, Grönlantiin ja Färsearille ja pohjanmiehet saapuivat Brittein saarille. Myös svealaisten kuningaskunnan asukkaita lähti etsimään uutta maata viljeltäväkseen. Monet asettuivat viljelijöiksi ja kalastajiksi Lounais-Suomeen.

Vieras laiva merkitsi varsinaissuomalaisille ja hämäläisille yleensä vihollislaivaa. Hyökkäysiskut olivat nopeita, ja ne asukkaat, jotka eivät ehtineet pakoon, joko surmattiin tai vietiin pois, orjiksi, ja talot ryöstettiin ja poltettiin. Tästä syystä Suomen rannikoilla ei ollut pysyvää asutusta. Samasta syystä suomalaisten heimot olivat rakentaneet noin 90 nykyään muinaislinnoiksi sanottua mäkilinnoitusta suojakseen niin kotimaisia kuin ulkomaisiakin vihollisia vastaan. Käynnissä oli kaikkien sota kaikkia vastaan.

Vieraissa laivoissa saattoi tosin saapua myös kauppiaita. He vaihtoivat suolaa, työkaluja, aseita, kankaita ja koruja suomalaisten tarjoamiin vuotiin ja turkiksiin, kuivattuun kalaan, sotavankeihin ja orjiin.

Kauppiaiden mukana tuli pappeja ja lähetyssaarnaajia. Ensimmäisinä olivat paikalla luultavasti venäläiset ortodoksit. Suomalaisilla ei vielä ollut kaupunkeja, mutta maassa oli suuri markkinapaikka, Turku, jonne kauppiat etsiytyivät. Turun nimen uskotaan juontuvan muinaisvenäläisestä toria merkitsevästä sanasta, ja lähellä sijaitsevan Koroisten kylän nimen slaavilaisesta kaupunkia merkitsevästä sanasta *gorod*.

Idän suunnalla sijaitsi suuri kauppiastasavalta Novgorod, joka hallitsi laajoja alueita etenkin Laatokan itä- ja eteläpuolella. Viikingit sanoivat kaupunkia Holmgårdiksi ja siitä vähitellen Venäjäksi kehkeytyvää valtakuntaa Gårdarikeksi.

Suomessa oli päälliköitä ja kauppiaita, joilla oli yhteyksiä ulkomaille. Eräät klaanien päälliköt liittoutuivat svealaisten kuninkaiden kanssa, ja jotkut toiset tekivät kaakkoon suuntautuvaa yhteistyötä novgorodilaisten kanssa. Yhdenkään tuon ajan suomalaisen päällikön nimeä ei kuitenkaan ole säilynyt historiallisissa asiakirjoissa. Sukulaisuussuhteet ja perhesiteet pitivät koossa pieniä itsenäisesti asiansa hoitavia yhteisöjä, klaaneja. Suomen heimoilla ei ollut yhtenäistä hallintoa, eikä Suomessa ollut muodostunut valtakuntia, saati keskitettyä valtakuntaa.

Suomi oli pitkään Euroopan viimeistä tuntematonta syrjäseutua. Muutamat oppineet miehet kirjoittivat kaukana etelän suunnalla Euroopassa merkillisestä kansasta, joka näytti pysyttelevän hengissä aivan mahdottomissa elinoloissa, mutta he eivät olleet koskaan itse käyneet sen maassa. Varhaisin suomalaisista (fenneistä) kertova kirjoittaja on kreikkalainen maantieteilijä Pytheas, jonka kotikaupunki on nykyisin nimeltään Marseille. Hän matkusti vuoden 325 eKr. tienoilla Brittein saarille ja vielä kauemmaksi, Itämeren rannoille, missä hän kohosi germaaneja. Hänen teoksensa »Merestä» tunnetaan valitettavasti vain myöhempien kirjoittajien teoksiinsa sisällyttämistä lainauksista. Hän kuitenkin nimesi ensimmäisenä Brittein saaret ja ensimmäisenä uskoi, että vuorovesi-ilmiön aiheuttaa Kuu. Kukaan ei ennen häntä ollut kirjoittanut keskiyön auringosta, napajäästä eikä meripihkasta. Hän kuvailee useita germaaniheimoja ja mainitsee myös heimon *gutones*, minkä uskotaan tarkoittavan gööttejä, götalaisia. Hän puhuu kauimpana pohjoisessa sijaitsevasta Thulen maasta, ja luultavasti juuri Itämeren rannikolla hän on kuullut puhuttavan pohjoisen meren takana asuvasta toisesta merkillisestä kansasta, josta hän käyttää nimeä *phinoi*. Historiantutkijat tulkitsevat nykyisin sanan tarkoittaneen saamelaisia. Hieman enemmän tietoa saadaan 400 vuotta myöhemmältä ajalta, jolloin roomalainen senaattori ja historioitsija Tacitus julkaisi vuonna 98 jKr. teoksen »Germania». Hän kertoo siinä Itämeren ympärillä asuvista kansoista, mm. *fenneistä*, joiden hän väitti elävän pohjoisen

meren pohjoispuolella – köyhinä, mutta onnellisina, jumalien ja ihmisten unohtamina. Tacitus kirjoittaa ensimmäisenä pohjoisen meren rannoilla elävästä *svionien* kansasta, joka on kuuluisa hyvin rakennetuista laivoistaan. Jotkut historiantutkijat uskovat hänen tarkoittaneen svealaisia, mutta toiset eivät ole tulkinnasta yhtä varmoja.

Tacitus kirjoittaa, ettei *fenneillä* ole aseita, hevosia eikä jumalia. Hän kirjoittaa: »Suojassa ihmisiltä, suojassa jumalilta he ovat yltäneet vaikeimpaan saavutukseen, siihen, ettei heidän tarvitse toivoa mitään.» Hän tarkoittaa selvästikin saamelaisia, jotka tuohon aikaan metsästäivät, kalastivat ja liikkuiivat kaikkialla maassa, mistä sadat eteläisen Suomen paikannimet ovat yhä todisteena. Saamelaisista käytettiin ikivanhaa suomalaista »syrjässä eläviä» merkitsevää nimitystä. Tuosta sanastaa juontuu suomen kielen sana *lape* (reuna, luiska). Sama sana on pohjana nimelle Lappi ja monille Lappi-alkuisille paikannimille. Norjassa saamelaisia on aina sanottu finneiksi, ja tästä juontuu myös Finnmarkin (Ruijan) maakunnan ja läänin nimi. Suomalaisia norjalaiset nimittivät alkuaan kveeneiksi. Suomalaisen heimojen laajentaessa asuma-alueitaan saamelaiset työnnettiin hitaasti yhä pohjoisemmaksi.

Historiantutkijat eivät ole päässeet yksimielisyyteen siitä, mistä sana Finland on peräisin ja mitä se tarkoittaa. Eräät 1500-luvun tiedemiehet arvelivat perussanaksi adjektiivia »fin» (hieno). Suomi oli aivan yksinkertaisesti hieno maa, etenkin verrattuna Ruotsiin, kuten Sebastian Münster kirjoittaa komeassa kosmografiassaan. Hänen käsityksensä mukaan Suomi on viljavampi, kauniimpi ja joka suhteessa parempi maa kuin Ruotsi, siis »Hieno maa». Kartanpiirtäjä Andreas Bureus huomautti 1600-luvulla happamasti, että tuollaisia Suomesta puhuva henkilö ei ole kyllä koskaan käynyt sen paremmin Suomessa kuin Ruotsisakaan. Toiset arvelivat sanan olevan sukua sanalle fiendeland, siis »Vi-hollismaa». Nykyisin tutkijat torjuvat kaikki tuommoiset selitykset ja uskovat sanan liittyvän liikkumiseen, siis saamelaisiin, jotka liikkuiivat kaikkialla maassa. Olemme siis palanneet Pytheaan *phinoi*-kansan ja Tacituksen *fennien* pariin.

Milloin suomalaiset sitten ilmestyivät historiaan?

MISTÄ SUOMEN KANSA SAAPUI?
MISTÄ KIELI ON LÄHTÖISIN?

Suomen kansan ja suomen kielen alkuperästä kiistellään kiihkeästi. Suomalaiset historiantutkijat ja kielitieteilijät esittävät tämän tästä uusia teorioita, joita vastaan toiset tutkijat ennen pitkää esittävät vastaväitteensä. Suuri epävarmuus johtuu tietysti siitä, että jokainen historiantutkija on koonnut oman palapelinsä olemassa olevista harvoista historiallisista todisteista ja harvoista arkeologisista löydöistä ja täyttänyt sitten palapelin suuret aukot omilla teorioillaan ja arvauksillaan. Niinpä seuraava tutkija murskaa heti edellisen palapelin ja esittää aivan toisenlaisen.

Nykyisen Suomen alueella asui ihmisiä jo hyvin varhain. Suomes-
ta on peräti löydetty varhaisimmat merkit ihmisasutuksesta Pohjolas-
sa. On löydetty todisteita siitä, että ihmisiä asui maassa ja 120 000–
130 000 vuotta siten – kauan ennen viimeistä jääkautta. Arkeologit
ovat ryhtyneet kaivauksiin Pohjanmaalla Kristiinankaupungin lähis-
töllä sijaitsevassa 400 neliömetrin suuruudessa, 18 metriä syvässä ja 25
metrin levyisessä Susiluolassa. He ovat löytäneet sieltä kiviesineitä, joi-
ta joidenkin tutkijoiden mukaan käyttivät noin 30 000 vuotta sitten su-
kupuuttoon kuolleet neandertalilaiset. Löydöt ovat kuitenkin kiistan-
alaisia, eivätkä tutkijat ole yksimielisiä niiden tulkinnasta.

Noin 80 000 vuotta sitten Pohjois-Euroopan peitti paikoitellen 3 000
metrin paksuiseksi kasvanut mannerjää. Se alkoi sulaa noin 18 000
vuotta sitten, mutta sulaminen keskeytyi välillä pitkiksi ajoiksi. Veden
virtaukset ja valtaviin jäämassojen liikkuminen muokkasivat ja muo-
toilivat maata, loivat järvet ja harjut, ja jään paineen hellittäessä al-
koi maan nouseminen, joka jatkuu yhä. Paljastuvalle maalle levisi en-
sin ruohokasveja ja matalia pensasmaisia puita, sitten seurasivat koivu,
mänty, leppä ja pähkinäpensas. Sekametsä muuttui vähitellen havumet-
säksi, koivu piti puolensa kauimpana pohjoisessa. Uusi vehreys houkut-
teli maahan mammutteja, biisoneita, hirviä ja peuroja. Rannikoille syn-
tyi suuria hyljeyhdyskuntia.

Eläinten perässä saapui metsästäjien ryhmiä. He saapuivat heti, kun
mahtava mannerjäätikkö alkoi kadota. He olivat liikkuvaa elämää

viettäviä keräilijöitä, joiden retket ulottuivat tänne noin 8 500 vuotta ennen ajanlaskumme alkua. He saapuivat idästä ja kaakosta ja seurasiivat jäätikön väistyvää reunaa. Kussakin ryhmässä oli ehkä 20–30 ihmistä. Eräät suomalaiset tutkijat väittävät nykyään, että nämä ihmiset puhuivat jonkinlaista esisuomea ja että heidän esi-isänsä asuivat jossakin Volgan ja Okan välimailla. Suomi ei ole indoeurooppalainen, vaan uralilainen kieli, sukua virolle ja etäisesti unkarille eikä lainkaan venäjälle. Turkulainen professori Kalevi Wiik arvelee, että esisuomi oli Pohjois-Euroopassa asuneiden ihmisten kieli ennen viimeistä jääkautta ja palasi Pohjolaan ensimmäisten metsästäjien mukana, joiden esi-isät olivat selviytyneet jääkaudesta Volgan seuduilla. Tämä teoria on tietysti nostattanut vastaväitteitä. Jos se kuitenkin pitää paikkansa, suomen kieli kuuluisi ehdottomasti maailman vanhimpiin yhä puhuttuihin kieliin.

Esisuomalaiset kohtasivat täällä jo saamelaiset, jotka eräiden historiantutkijoiden mukaan ovat jääne Länsi-Euroopan alkuväestöstä ja olivat selviytyneet jääkaudesta Atlantin ja Jäämeren jäättömillä rannikoilla. Ehkäpä saamelaiset olivat ensimmäisiä meidän seuduillemme saapuneita metsästäjiä. Saamelaiset eivät ole lainkaan sukua samoje-deille tai muille Aasian pohjoisille kansoille. Saamelaisten alkuperäisen kielen uskotaan kuolleen ja korvautuneen vuosituhansien kuluessa muinaissuomella, jota he sitten kehittivät omaan suuntaansa. Kielettutkijat voivat kuitenkin osoittaa, että saamelaiset ovat kohdanneet alkugermaaneja ja alkubaltteja jo hyvin varhain. Saamen kielessä on sanoja, mm. *luossa* (lohi) ja *luokta* (lahti), joita pidetään todisteina tästä.

Ensimmäisten asukkaiden saapuminen ei suinkaan ollut joukkovael-lusta. Tutkijat arvelevat, että metsästyksen ja kalastuksen varassa elet- täessä yhden ihmisen elättämiseen tarvittiin noin 100 neliökilometrin alue, joten tuohon aikaan Suomen alueella on voinut selviytyä vain muutaman tuhannen hengen väestö. Ihmiset kiertelivät sukukunnit- tain (klaaneittain), asuntoina olivat kodat, ja kiviset metsästysnuijat kuljetettiin mukana. Kansallismuseon kokoelmissa Helsingissä on sipe- rialaisesta sembramännystä tehty 2,5 m pitkä ja 11,5 cm leveä reenja- las. Tuota puulajia ei ole koskaan kasvanut Suomen luonnossa. Jalas on vähintään 7 000 vuoden ikäinen. Itään on siis ollut ikivanhoja yhteyk- siä. Todisteena väestön hyvistä kalastus- ja käsityötaidoista on samassa

museossa Karjalankannakselta löydetty yli 10 000 vuoden ikäinen kala-verkko. Verkko on tehty pajusta, ja kokonaisena se on saattanut olla lähes 30 metrin pituinen ja 1,5 m korkea. Alapaulaan oli kiinnitetty kiviset painot ja yläpaulaan kaarnasta tehdyt kohot. Verkon silmien läpimitta oli 6 cm.

Myöhemmin Suomeksi muotoutuvalla alueella kierrelleet ihmiset kuuluivat Pohjanlahdelta Uralille ulottuneeseen kulttuuripiiriin. Tämän kulttuurin tunnuspiirre ovat suippopohjaiset saviastiat, jotka koristeltiin ikään kuin kammalla tehdyistä painanteista ja pienistä kuopista koostuvilla kuvioilla. Näin koristellut astiat ovat saaneet nimen kampakeramiiikka. Suomeen saapui uusi kulttuuri noin 3020 eKr. Sen toivat ilmeisestikin etelästä ja lounaasta saapuneet maahanmuuttajat. He viljelivät alkukantaisia viljalajeja, hoitivat nautakarjaa, lampaita ja sikoja. He hautasivat vainajansa uudella tavalla, nämä sijoitettiin makaamaan kyljelleen polvet koukussa, ja hautoihin pantiin taitavasti muotoiltuja kivistä kirveitä, jotka jäljittelivät etelämmän Euroopan yleisiä pronssista valettuja kirveitä. Näitä venekirveitä on löydetty myös Skandinavian eteläosista. Uudet tulokkaat asettuivat Lounais-Suomeen kiinteästi paikoillaan asuviksi maanviljelijöiksi, vaikka he tietysti täydensivät toimeentuloaan metsästämisellä ja kalastamalla. Maahanmuuttajat sulautuivat vähitellen paikalla ennestään eläneeseen väestöön. Nämä uudisasukkaat olivat luultavasti indoeurooppalaisia, jotka ehkä puhuivat jotakin varhaisbalttilaista tai varhaisgermaanista kieltä. Ruotsalaisia he eivät olleet, koska ruotsin kieltä ei vielä ollut syntynyt.

Nuo tulokkaat olivat ensimmäiset tulevaan Suomeen asettuneet länsieurooppalaiset. Tutkijoiden käsityksen mukaan tämäkään muutto ei tuonut maahan suuria ihmisjoukkoja. Jotkut eivät usko muuttoliikettä tapahtuneen lainkaan; heidän käsityksensä mukaan vain muutama tulinna toi tullessaan virikkeitä uuteen elämäntapaan, ja kantaväestö omaksui sen vähitellen. Osoituksena kantaväestön halusta jäljitellä tulokkaiden tapoja ovat Kansallismuseossa Helsingissä näytteillä olevat kivistä kirveitä. Siromuotoisia ja hienostuneita alkuperäisiä eurooppalaisia kirveitä on vain muutamia, varsin kömpelötekoisia kotimaisia jäljitelmiä sitäkin enemmän. On löydetty myös keskeneräisiä venekirveitä, joiden silmää ei ole saatu valmiiksi. Ne todistavat, että näitä aseita

valmistettiin kotimaassa. Venekirveiden käyttökokeissa on todettu, että ne olivat pikemminkin arvonmerkkejä, aikansa statussymboleja, kuin taistelukirveitä. Kokeet osoittavat, että vankkakin varsi katkeaa helposti kohdasta, josta se työntyy kirveen silmään.

Suomen kieleen tässä vaiheessa ilmaantuneet muinaisgermaanisiet ja muinaisbalttilaiset sanat, indoeurooppalaiset käsitteet, liittyvät karjanhoitoon ja maanviljelyyn. Tällaisia sanoja ovat mm. *porsas*, *paimen*, *airo*, *meri* ja *lohi*. Myös uusia uskonnollisia käsitteitä saapui, mm. lietuan kielen ukkosenjumalaa ja (kristinuskon tultua) paholaista tarkoittava sana *perkunas*, josta Suomessa muotoutui *perkele*, yhäkin voimakas kirosana. Kielentutkijat arvelevat, että myös nimellä *Suomi* on muinaisbalttilaisena taustana sana *zeme*, maa. Se näkyy yhä Latvian useiden maakuntien nimissä: *Kurzeme* (Kuurinmaa), *Vidzeme* (Liivinmaa), *Zemgale*.

Keski-Ruotsin ja Lounais-Suomen välille solmiutui kauppayhteyksiä jo tuossa vaiheessa. Niistä kertovat mm. Ruotsissa valmistetut Torin vasarat, joita on löydetty Suomessa haudoista läntisessä Karjalassa saakka. Noin vuonna 1500 eKr. tapahtui selvästikin muuttoliikettä Keski- ja Etelä-Ruotsista Lounais-Suomeen. Haudoista on löydetty skandinaavisia koruja ja aseita, miehet haudattiin pronssimiekkoinen, -tikareineen ja -kirveineen. Tulokkaat asuivat yksittäisissä taloissa viljellen maata ja hoitaen karjaa. Hyvinvoinnin kasvaessa maatalousalueella kehittyi myös edistyneempi yhteiskuntajärjestelmä, selkeämmin kerrostunut hierarkkinen yhteiskunta. Ruotsalaiset maahanmuuttajat näyttävät muutamassa sukupolvessa sulautuneen suomalaiseen kantaväestöön, mutta ennen katoamistaan he olivat tuoneet maahan uudenlaisen käsityksen yhteiskunnasta ja uuden kulttuurin. Samalla suomen kielen tuli uusia muinaisgermaanisiet sanoja: *kauppa* (vrt. saksan sanaan *kaufen*, ostaa), *ruis*, *huotra*, *kuningas*, *ruhtinas* ja *tuomita*. Suomen kielessä on yli 400 tämäntyyppistä lainasanaa. Muutaman sadan paikan nimenkin taustalla on germaaninen henkilönnimi, esim. Harjavallalle on nimensä jättänyt *Hariawald*.

Seuraava suuri muutos tapahtui suunnilleen Kristuksen syntymän aikoihin. Ne arkeologit, jotka eivät usko suomea puhutun Suomessa lähes 10 000 vuotta, sanovat suomalaisten heimojen saapuneen tuolloin

maahan Baltiasta Suomenlahden poikki. Samoihin aikoihin suomenpuhujien kanssa etelän suunnalta saapui uudisasukkaita Gotlannista ja Uplannista. Varsinais-Suomi, Satakunta, Häme ja Etelä-Pohjanmaa saivat tässä vaiheessa kiinteän asutuksensa, samoin myös Ahvenanmaa. Monet ruotsin sanat omaksuttiin suomen kieleen tässä vaiheessa. Kun otetaan huomioon, ettei sana voi suomen kielessä alkaa kahdella tai useammalla konsonantilla, voidaan ruotsalainen alkumuoto helposti havaita mm. sanojen *ranta* (strand), *renki* (dräng), *koulu* (skola) takaa. Samaa juurta ovat myös *katu* ja *joulu*. Monet maatalouteen ja talonpitoon liittyvät sanat ovat samoin ruotsiin pohjautuvia, mm. *piika*, *porsua*, *portti* (merkitsi aikoinaan myös ovea), *kuuro* (merkityksessä sade-ryöppy), *kaali*, *kaltti* (urossika, karju), *juusto*.

Kaikki viittaa siihen, että uudet ahvenanmaalaiset saapuivat Ruotsin puolelta samaan aikaan, kun Pohjois-Suomesta saapuneet suomenkieliset uudisasukkaat asettuivat Norlannin pohjoisosaan, missä heitä sanottiin kveeneiksi ja pirkkalaisiksi (birkalar). Saamelaisetkin vaeltelivat hyvin laajoilla alueilla vetäytyessään Etelä-Suomesta pohjoiseen. Ruotsalaisissa teksteissä heitä sanottiin usein »kierteleviksi metsäläisiksi». Suomen kauppayhteydet etelämmäksi Eurooppaan olivat vilkkaat. Tämän osoittavat Suomeen etelästä ilmaantuneet rauta-aseet. Rautaa ostettiin luultavasti näädän-, majavan- ja oravannahoilla. Nämäkin uudet tulokkaat, joita saapui Lounais-Suomeen, sulautuivat vähitellen alkuväestöön. Nämä prosessit kestivät kauan, vuosisatoja, ehkä jopa tuhat vuotta.

Nykyinenkin suomen kieli osoittaa suomalaisten eläneen kauan muiden kansojen läheisyydessä. Kielentutkijoille kieli on vuosisatojen ja vuosituhansien taakse ulottuva ääntyvä arkeologinen mittatikka. Se osoittaa, että tuhannet suomen sanat ovat lähtöisin muinaisgermaanisista, muinaisbaltista, muinaislaavista, muinaisruotsista ja uudemmastaikin ruotsista – ja ne osoittavat suomenpuhujien olleen jo kauan ennen ajanlaskumme alkua yhteydessä muihin kansoihin. Ensimmäinen suomen kieltä ja suomalaista kulttuuria tutkinut tiedemies, Turun Akateмиassa vaikuttanut Henrik Gabriel Porthan oivalsi jo 1700-luvulla, että historia on jättänyt jälkensä kieleen. Hän tutki suomen kielen sanavarastoja ja havaitsi, että siitä puuttuivat monimutkaisesti järjestyneeseen

yhteiskuntaan viittaavat käsitteet. Myös kulttuurisanastoon kuuluvat sanat olivat myöhäisiä tulokkaita kielessä. Nykyajan kielentutkijat ovat tunnistaneet toistatuhatta ruotsalaista sanaa ja käsitettä, jotka on omaksuttu suomen kieleen. Monet noista sanoista eivät ole alkuperältään ruotsalaisia, vaan eurooppalaisista sivistyskielistä ruotsiin siirtyneitä lainoja, mutta ruotsi oli niiden väylä suomen kieleen.

Suomalaiset genetiikan tutkijat ovat viime vuosina toteuttaneet laajoja Suomen väestön geeniperimän analyyskejä ja verranneet tuloksia tietoihin Ruotsin ja etäisempienkin maiden väestöstä. Tulokset osoittavat Suomen kansan olevan monelta suunnalta tulleiden maahanmuuttajien jälkeläisiä ja itä- ja länsisuomalaisten olevan perimältään erilaisia. Helsingin yliopistossa 2012 väitellyt Elina Salmela osoitti väitöskirjassaan, että suomalaisilla on itäisiä genejä, mutta ei venäläisiä, vaan yhteisiä kauempana asuvien kansojen kanssa, mikä saattaisi olla todiste siitä, että alkusuomalaiset ovat lähtöisin Uralin seuduilta. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että suomalaisten geeniperimästä 75 % on »eurooppalaista» ja 25 % itäistä tai »siperialaista» juurta. Salmela pystyi myös osoittamaan, että Lounais-Suomen ja Pohjois-Ruotsin väestöjen väliset siteet ovat vahvat. Toiset tutkijat ovat osoittaneet, että suomenruotsalaisten geeniperimä on lähempänä riikinruotsalaisten kuin suomenkielisten perimää ja että suomenruotsalaisten geenistö viittaa Taa-lainmaan, Hälsinglandin, Uplannin ja Gästriklandin suuntaan. Nämä tutkimukset jatkuvat ja tuottavat varmasti lähiaikoina uusia mielenkiintoisia tuloksia.

Suomi on siis aikojen alusta saakka ollut monikulttuurinen maa, jossa on puhuttu rinnakkain useita kieliä. Useiden vuosisatojen ajan kielten erilaisuus ei ollut minkäänlainen ongelma, koska useimmat maan asukkaat eivät koskaan kuulleet muuta kieltä kuin omaansa. Useimmat maalaiset eivät ennen rautateiden ja muiden uuden ajan liikennevälineiden tuloa matkustaneet koskaan kotitienoonsa ulkopuolelle. Tavalliset ihmiset pääsivät 1800-luvulla yhtäkkiä matkustamaan pitkienkin matkojen päähän, ja sanomalehdet ja kirjat levittivät samaan aikaan kansallismielisiä aatteita. Kaikkia kylään tai markkinapaikkaan ilmaantuvia muukalaisia pidettiin ennen tätä fyysisen ja henkisen liikkuvuuden aikaa luultavasti kummajaisina. He puhuivat kummallisesti, joko

käsittämättömiä murteita (murteiden erot olivat noina aikoina suurempia kuin nykyisin) tai täysin outoja kieliä, eikä muuta voitu muukalaisilta odottaakaan. Ehkäpä oudosti puhuviin suhtauduttiin entisaikoina suvaitsevammin kuin nyt.

Se tosiasia, että suomi saattaa olla Euroopan vanhin kieli ja että se on säilynyt 10 000 vuotta alituisista ulkomaisista vaikutteista huolimatta, viittaa siihen, että maahanmuuttajia oli vuosituhansien ajan vain vähän, he eivät koskaan päässeet enemmistöksi eivätkä voineet pakottaa alkuväestöä omaksumaan omaa uutta kieltään. Suomenkielistä enemmistöä ei pakoteta omaksumaan uutta kieltä silloinkaan, kun alkaa uusi ajanjakso, jonka kuluessa Suomi hiljalleen yhdistetään Ruotsin valtakuntaan. Vakavia kieliriitoja puhkeaa vasta 1900-luvun alussa, jolloin suomenkieliset vaativat kielelleen monopoliasemaa ja ruotsinkieliset kamppailevat oikeudestaan puhua äidinkieltään omassa maassaan.

VIKINKIAIKA

Ruotsalaiset viikingit purjehtivat Suomen rannikkovesillä 700-luvun lopulta lähtien yli 300 vuoden ajan. He olivat matkalla Ruotsin ensimmäisestä kaupungista Birkasta viikinkikaupunki Aldeigjuborgiin (Laatokankaupunki, Staraja Ladoga) Laatokan eteläpuolelle ja sieltä jokireittejä pitkin Mustallemerelle ja Konstantinopoliin saakka. Aldeigjuborgissa käytiin vilkasta kauppaa. Suomalaisten turkiksia ja karjalaisten sotavankeja vaihdettiin siellä etelästä tuotuihin hopeaan ja aseisiin. Ruotsalaiset käyttivät markkinoilla myydyistä vangeista nimitystä slav, mikä juontunee siitä tosiseikasta, että useimmat myydyistä orjista olivat etnisesti slaavilaisia.

Ruotsalaisten viikinkien ja suomalaisten heimojen kohtaamiset saattoivat olla sekä rauhanomaisia että väkivaltaisia. Kaksi Ruotsiin pystytettyä riimukiveä kertoo niistä. Gästriklandiin pystytetyssä kivessä kerrotaan Egilistä, joka kuoli Hämeessä. Toisessa riimukivessä mainitaan viikinki, jonka kaatumispaikka oli »Finnlandi» (Varsinais-Suomi). Oppinut Snorri Sturluson kirjoitti kertomuksiaan Islannissa. Olavi Pyhän saagassa kerrotaan myöhemmin pyhimykseksi julistetusta Norjan

sankarikuninkaasta, että hävitettyään ensin Gotlantia ja Saarenmaata hän rantautui noin vuonna 1007 Suomeen ja joutui taisteluun suomalaisia vastaan paikassa, jonka nimi oli Härdalar (mahdollisesti Inkoon Hirdal). Norjalaiset torjuttiin, ja he pakenivat kiireesti laivoihinsa, mutta viekkaat suomalaiset šamaanit onnistuivat Snorrin kertomuksen mukaan nostattamaan hirmuisen myrskyn, josta norjalaiset töin tuskin selviytyivät. Snorrin saagassa Suomen rannikkoa sanotaan Bålagårdssidaksi, ja tämän voidaan tulkita merkitsevän rannikkoa, jolle on rakennettu runsaasti vainolaisista varoittavia vartiotulia.

Birkasta tuli hyvin merkittävä paikka suomalaisten läntisissä kauppayhteyksissä. Birkan ja Suomeen johtavien meriteiden välissä oli Roslagenin saaristo. Siitä tuli ruotsalaisten ja suomalaisten välinen silta. Nimi Ruotsi juontuu todennäköisesti nimestä Roslagen. Ruotsin valtakunnan vähitellen muodostuessa seuraavien vuosisatojen aikana Roslagen oli svealaisten kuninkaan laivaston pääosan sijoituspaikka. Svealaisten kuninkaan Mälarenin laaksossa hallitseman alueen ja suomalaisten itäisempien asuinseutujen välissä ei tuohon aikaan ollut valtakunnanrajaa. Rajat liikkuivat ja vaihtuivat ja määräytyivät sen mukaan, miten ja kenelle keskinäisiä liittosuhteita solmivat yksilöt näkivät uskollisuuden osoittamisen aiheelliseksi. Asumattomilla erämailla, joista ei ollut perittävässä veroja keneltäkään, ei ollut juuri mitään arvoa päälliköille, jos he eivät pystyneet itse hyödyntämään niiden rikkauksia. Ruotsin kuninkaiden maiden ja Suomen välille tuli vartioitu valtakunnanraja vasta vuonna 1809, jolloin Suomesta tuli Venäjään kuuluva suuriruhtinaskunta ja Roslagenista äkkiä Venäjän vastainen rajaseutu. Varsinaissuomalaisten, hämäläisten ja karjalaisten alueiden välirajat olivat samoin häilyviä kuten toistaiseksi myös karjalaisten alueen raja Novgorodin suuntaan.

Viikinkiajan lähestyessä loppuaan noin tuhat vuotta sitten Suomen kolme heimoa elivät erillään ja kävivät usein sotia toisiaan vastaan. Lounaassa varsinaissuomalaiset harjoittivat maataloutta kiinteillä asuinpaikoillaan sivuelinkeinoinaan metsästys ja kalastus. Hämäläiset, jotka harjoittivat myös kaskiviljelyä laajoissa erämaissa, olivat hankineet itselleen oikeuden käydä pyyntikausittain rannikolla kalastamassa. Samoin Pohjanmaan sisäosien talonpojilla oli oikeus kalastaa

Pohjanlahdella. Matkaa sisämaan asuinseuduilta rannikolle saattoi olla jopa 300 kilometriä, mutta sisämaasta tultiin kalastusmatkoille kahdes-
 ti vuodessa. Nykyaikana ehkä uskotaan, että kaskiviljely oli alkukan-
 tainen viljelytapa, mutta tuo luulo on aivan virheellinen. Menestyvä
 kaskiviljely vaati asiantuntemusta, taitavaa suunnittelua ja taitoa suu-
 ren työntekijöiden joukon johtamiseen. Useat suurperheet yhdistyi-
 vät näissä töissä klaaneiksi, joiden keskuudessa jokaisella oli omat teh-
 tävänsä. Työ oli kovaa, mutta palkitsi tekijänsä runsaasti. Sadot olivat
 moninkertaisia verrattuna kiinteää peltoviljelyä harjoittavien saamiin
 satotuloksiin. Satoa saatiin kylvöstä 20–30-kertaisesti, kun pellon tuot-
 to oli vain 5–10 kertaa kylvömäärää suurempi. Kaskeamiseen oli mon-
 ta tapaa, tavan valinta riippui kaadettavan metsän laadusta. Ensin met-
 sä kaadettiin ja puut jätettiin kuivumaan vuodeksi. Sitten kaski pol-
 tettiin ja valmistuneeseen peltoon kylvettiin ensimmäisenä vuotena
 ruista, sitten ohraa ja kauraa. Maan tuotto alkoi ehtyä 2–8 vuoden
 jälkeen. Siinä vaiheessa viljelijät olivat jo valmistautuneet ja kylvä-
 neet seuraavan kaskipeltonsa. He saattoivat palata ehtyneelle pellol-
 leen uudelleen 20–40 vuoden kuluttua. Kaskiviljelyyn tarvittiin siis
 laajoja yksityisomistukseen jakamattomia metsämaita, joita hämäläi-
 sillä oli käytettävissään.

Karjalaiset harjoittivat maataloutta, mutta liikuskelivat edelleenkin
 kauppamiehinä laajoilla alueilla Jäämeren rannikoilla ja Pohjois-Ruot-
 sissa saakka. Hankitut tavarat vietiin Novgorodiin. Ajat olivat kuiten-
 kin levottomia, uusia linnoja rakennettiin sekä rannikoille että sisä-
 maahan. Etelämpänä Gotlannissa ja Öölannissa oli puolustuslinnoi-
 tuksia, joiden sisään saattoi mahtua saaren koko väestö karjoineen ja
 muine tavaroineen.

Karjalaisista suuri osa oli sidoksissa Novgorodiin ja tunsu uskollisuutta
 sitä kohtaan, ja samaan tapaan Lounais-Suomen ja Satakunnan ranni-
 kon suomalaisten johtajilla oli ajoittain liittoukollisuuden siteitä Mä-
 larenin laakson päällikköihin. Venäjän kirkon lähetyssaarnaajat kään-
 nyttivät jo varhain karjalaisia, ja samaan tapaan toimivat Keski-Ruot-
 sista tulleet papit ja lähetyssaarnaajat Lounais-Suomessa. Useimmiten
 lähetystyö eteni siten, että lähetyssaarnaajat sopivat seutukunnan mah-
 timiehen tai päällikön kanssa siitä, että hän ja hänen sukunsa ottaisivat

kasteen. Silloin laajempi sukuyhteisö ja heimokin seurasivat esimerkiksi. Jokainen mahtimies valvoi muutamaa kylää, ja kullakin tuollaisella alueella oli omat käräjänsä, joille vapaat miehet kokoontuivat neuvottelemaan yhteisistä asioista. Käräjäpaikat sijaitsivat useimmiten lähellä kylien pyhää lehtoa eli uhripaikkaa. Näihin paikkoihin rakennettiin nyt kirkkoja.

Venäläisten vaikutus ulottui maahan jo varhain. Tämä näkyy useista suomalaisista sukunimistä, jotka on luotu idän kirkon pyhimysten nimien pohjalta. Niinpä nimi Hokkanen juontuu Fokaasta, Koistinen Konstantinoksesta, Makkonen Makarista/Makarioksesta. Tutkijat otaksuvat myös, että nimen Holopainen takaa löytyy venäjän kielen orjaa tarkoittava sana *holop*.

Venäläinen vaikutus näkyy myös ruokalajeihin ja yleensä taloudenpiitoon liittyvässä sanastossa. Pohjaltaan venäläisiä sanoja ovat mm. *pirtti*, *piirakka* ja *ikkuna*. Myös monet uskontoon liittyvät sanat tulivat idästä, ennen kuin vastaavia ruotsalaisia oli kuultu. Näitä ovat mm. *pappi* ja *risti*. Sana *Raamattu* juontunee kreikan kielestä. Sen sijaan sanaa *kirkko* pidetään ruotsalaisperäisenä kuten myös jo mainittua sanaa *koulu*.

SUOMALAISTEN OMA KERTOMUS LEVOTTOMISTA AJOISTA
 – KALEVALA, VAUHDIKAS JA
 HUUMORIPITOINEN KANSALLISEEPOS

Noina aikoina käydyt sodat ja Euroopassa tapahtuneet suuret muutokset antoivat aiheita suuriin kertomuksiin. Useimmat Euroopan asukkaat eivät osanneet lukea eivätkä kirjoittaa, mutta he osasivat kertoa, ja tarinat siirtyivät suullisena perimätietona sukupolvelta toiselle. Eräät maailmankirjallisuuden suurimmista sankariteoksista syntyivät 500-luvulla ja sitä seuranneina vuosisatoina, mm. Islannin vanhempi Edda ja Brittein saarten Beowulf-eepos. Suomalaisillakin oli omat kertomuksensa. Jos suomalaiset runosepot olisivat puhuneet saksaa tai ranskaa (englannin kieltä ei vielä ollut), Kalevalaa pidettäisiin nykyään maailmankirjallisuuden todellisena helmenä, eikä se olisi jäänyt vain suomalaisten rakastamaksi runoudeksi.

SUOMEN JA RUOTSIN YHTEISET VUOSISADAT

Ruotsi ja Suomi olivat samaa maata ja yhtä valtakuntaa lähes 700 vuotta, aina 1100-luvulta vuoteen 1809 saakka. Perinteisesti historianopetuksessa on korostunut Ruotsin vallan ajan Suomeen jättämät jäljet, vaikka vaikutusta oli molempiin suuntiin. Turun linna kuului Ruotsin mahtavimpiin linnoihin jo keskiajalta lähtien, se oli vahva hallinnon symboli valtakunnan itäosassa. Kaarina Maununtytär oli lyhyen aikaa jopa Ruotsin kuningatar. Ruotsin suurvalta-aikaan, 1600-luvulla, suomalaiset hakkapeliitat olivat pelättyjä kautta Euroopan.

Ruotsin vallan yhä näkyviä seurauksia Suomessa ovat ruotsin kielen lailla suojattu asema sekä nimistö: monet alun pitäen ruotsinkieliset paikannimet – rannikon paikkakunnat on usein nimetty Ruotsin kuninkaallisten mukaan, esimerkkeinä Vaasa, Kokkola (Karleby) tai Loviisa. Ratkaisevaa Suomen myöhemmän kehityksen kannalta oli maan luja nivoutuminen länsimaiseen kulttuuripiiriin juuri Ruotsin vallan aikana ja sen ansiosta.

Ruotsalainen historioitsija Herman Lindqvist kirjoittaa yhteisestä menneisyydestämme värikkääseen, kiinnostavaan tapaansa, elävöittäen viimeiseen tutkimustietoon perustuvaa kerrontaansa herkullisilla yksityiskohdilla.

#kirja

WWW.KIRJA.FI

9 789510 404911

93

ISBN 978-951-0-40491-1

